

Sofia-Lavinia CERCEL

Colecția STUDIA DOCTORALIA

Directorul colecției

IPS Prof.univ.dr. Irineu Ion POPA

Director al CSUD - IOSUD Universitatea din Craiova

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Prof.univ.dr. Bădică Costin, Școala doctorală „Constantin Belea” a Facultății de Automatică Calculatoare și Electronică

Prof.univ.dr. Burlea Șchiopoiu Adriana, Școala doctorală de Științe Economice

Prof.univ.dr. Cosmulescu Sina Niculina, Școala doctorală de Ingineria resurselor animale și vegetale

Prof.univ.dr. Damean Sorin Liviu, Școala doctorală de Științe sociale și umaniste

Prof.univ.dr. Dumitru Nicolae, Școala doctorala "Academician Radu Voinea" a Facultății de Mecanică

Prof.univ.dr. Enache Sorin, Școala doctorală de Inginerie electrică și energetică

Prof.univ.dr. Gautier Laurent, Universite de Bourgogne, Dijon, Franța

Lector univ.dr. Matei Andaluzia Cristina, Școala doctorală de Științe

Prof.univ.dr. Matei Gheorghe, Școala doctorală de Științe Economice

Prof.univ.dr. Mazilu Mirela Elena, Școala doctorală de Științe

Prof.univ.dr. Micu Sorin, Școala doctorală de științe

Prof.univ.dr. Mitrea Ion, Școala doctorală de Ingineria resurselor animale și vegetale

Prof.univ.dr. Ocoleanu Ticu Nelu, Școala doctorală de teologie ortodoxă „Sfântul Nicodin”

Prof.univ.dr. Otovescu Dumitru, Școala doctorală de Științe sociale și umaniste

Prof.univ.dr. Olteanu Gabriel, Școala doctorală a Facultății de Drept

Prof.univ.dr. Panea Nicu, Școala doctorală „Alexandru Piru” a Facultății de Litere

Prof.univ.dr. Petre Nicolae, Școala doctorală de Inginerie electrică și energetică

Prof.univ.dr. Răducanu Ruxandra, Școala doctorală a Facultății de Drept

Prof.univ.dr. Selișteanu Dan, Școala doctorală „Constantin Belea” a Facultății de Automatică Calculatoare și Electronică

Prof.univ.dr. Spulbăr Cristi Marcel, Școala doctorală de Științe Economice

Conf.univ.dr. Stan Răzvan, Școala doctorala de Teologie ortodoxă „Sfântul Nicodin”

Prof.univ.dr. Tarniță Daniela, Școala doctorală "Academician Radu Voinea" a Facultății de Mecanică

Prof.univ.dr. Teodorescu Cristiana-Nicola, Școala doctorală „Alexandru Piru” a Facultății de Litere

Sofia-Lavinia CERCEL

**SIMBOLISMUL ÎN LITERATURĂ
ȘI ARTĂ**

EDITURA UNIVERSITARIA

Craiova, 2022

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. habil. Cătălin GHIȚĂ

Lect.univ.dr. Mihai Daniel ENE

Copyright © 2022 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CERCEL, SOFIA LAVINIA

Simbolismul în literatură și artă / Sofia-Lavinia Cercel. - Craiova :
Universitaria, 2022

ISBN 978-606-14-1890-9

82.09

73

© 2022 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

MULȚUMIRI

Există un proverb african („If you want to go fast, go alone. If you want to go far, go together”)¹ care vorbește despre importanța colaborării. Consider că se potrivește perfect stagiului doctoranturii, deoarece chiar dacă studiul individual este încurajat și indispensabil, munca de cercetare nu ar fi posibilă fără ajutorul și îndrumarea celor din jur.

Astfel, doresc să îmi exprim recunoștința și aprecierea față de persoanele care, de-a lungul anilor de studiu, m-au sprijinit necondiționat, dar și față de instituțiile cu care am colaborat.

Alma mater este Universitatea din Craiova, instituția în care mi-am început studiile de licență, am continuat cu cele de masterat și psihopedagogie, toate acestea fiind încununate de studiile urmate în cadrul Școlii Doctorale „Alexandru Piru”.

Domnul profesor Cătălin Ghiță este un conducător de doctorat fără cusur, cu principii de etică personală și profesională de neclintit. Acest demers nu ar fi fost posibil fără atenta sa îndrumare, fiind întotdeauna disponibil și implicat. Îi voi fi mereu recunoscătoare pentru ajutorul moral și intelectual, oferit cu umorul caracteristic. Aprecierii mele se îndreaptă și către comisia de îndrumare, formată din lect. univ. dr. Ariana Bălașa, lect. univ. dr. Carmen Popescu și lect. univ. dr. Mihai Ene.

Mulțumirile mele se adresează și Bibliotecii Județene „Alexandru și Aristia Aman”, din Craiova, instituția care mi-a oferit acces gratuit la cea mai mare parte din volumele studiate, dar și la baze de date internaționale, necesare pentru dezvoltarea cercetării mele.

¹ „Dacă vrei să ajungi repede, mergi singur. Dacă vrei să ajungi departe, mergeți împreună.”

Nu în ultimul rând, cea mai profundă recunoștință se îndreaptă către colegii, prietenii și familia mea. Îi mulțumesc în special partenerului meu, Victor, cel care mi-a oferit, cu nemărginire, înțelegere și sprijin.

Parcursul acestui demers ar fi fost dificil, și cel mai probabil diferit, fără toate aspectele menționate în rândurile precedente.

INTRODUCERE

Demersul meu, intitulat *Simbolismul în literatură și artă*, este un studiu comparativ care identifică și analizează particularitățile curentului simbolist, tratând din punct de vedere teoretic și aplicativ, prin intermediul comparării unor texte, opere de artă sau reprezentări teatrale și muzicale, un teritoriu insuficient abordat în critica literară autohtonă.

Studiul urmărește expunerea celor mai importante teorii ale curentului simbolist, identificarea modului în care scriitorii au utilizat principiile noii structuri poetice în textele lor, stabilirea felului prin care se realizează sincretismul artelor și prezentarea influenței simbolismului francez asupra artei și literaturii engleze.

Pentru interpretarea trăsăturilor simbolismului în literatură și artă, mi-am propus să prezint atât textele care definesc cel mai bine principiile, temele și motivele acestui curent literar, cât și autori reprezentativi (compozitori, pictori, ilustratori) pentru diferitele tipuri de arte analizate. Prin urmare, prezint în cadrul analizei texte din volume semnate de simboलिști francezi Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Stéphane Mallarmé și Arthur Rimbaud, precum și de simboलिști englezi George Moore, Ernest Dowson și Arthur Symons.

Curentul simbolist a fost un fenomen complex, care a influențat o pleiadă literară și artistică impresionantă, depășind cu mult granițele Franței, dar și pe cele ale bătrânului continent. Este de înțeles faptul că un demers exhaustiv al acestui subiect este imposibil de realizat. De aceea am ales să tratez o parte mai puțin abordată în critica spațiului românesc, aceea a artei simboliste și a simbolismului englez.

Studiul cuprinde două componente metodologice. Componenta teoretică urmărește expunerea teoriilor, principiilor, temelor și motivelor curentului simbolist, prezente în literatură și în artă, iar componenta aplicativă

urmărește aplicarea și interpretarea structurii teoretice în cadrul textelor și operelor de artă propuse.

Cartea are o structură bipartită, fiecare capitol fiind organizat pe subcapitole, cu un caracter atât teoretic, cât și aplicativ.

În primul capitol este tratat simbolismul francez în perioada *fin de siècle*. După ce este conturat contextul istoric în care a luat naștere curentul literar, este detaliat modul în care s-a realizat tranziția de la romantism la simbolism și influența pe care filosofii Swedenborg și Schopenhauer au generat-o asupra simboलिștiilor. Urmează prezentarea generală a simbolismului francez, fiind punctate perioade și momente esențiale în formarea și definirea curentului. De asemenea, sunt enumerate articole și manifeste literare importante, ori volume reprezentative.

Mai mult, primul capitol prezintă activitatea literară și artistică efervescentă a grupurilor și revistelor literare din Parisul secolului al XIX-lea și relația dintre decadentism și simbolism. În continuare sunt identificate principiile structurii poetice simboliste, secțiunea fiind urmată de patru studii de caz ce vizează contribuția pe care simboलिștiții francezi Baudelaire, Verlaine, Mallarmé și Rimbaud au avut-o în conturarea și consolidarea curentului literar.

În ceea ce privește arta simboलिastă, în primul capitol este prezentat sincretismul artelor și influența exercitată de Richard Wagner și Claude Debussy. Un subcapitol notabil este dedicat grupării artistice *Le Chat Noir*, care aduce inovații în arta teatrală și în grafică, prin contribuția lui Henri Rivière, Henri de Toulouse-Lautrec și Théophile-Alexandre Steinlen.

Printre artiști la care fac referire în acest capitol se enumeră Paul Gauguin și Odilon Redon (care explorează în pictură tema visului, preluată de la Baudelaire), Pierre Puvis de Chavannes (cel care transpune misterul și visul) și Gustave Moreau (cel care folosește exotismul și mitul feminității, imagine caracteristică a picturii simboliste). În ultima secțiune este tratată o importantă sursă de inspirație a simboलिștiilor: Salomeea biblică, prezentă atât în literatură, cât și în grafică, pictură, sculptură, muzică și cinematografie.

Cel de-al doilea capitol este dedicat simbolismului englez. Acesta debutează cu prezentarea contextului istoric și a modului în care simbolismul francez a fost receptat și adaptat pe teritoriul englez.

Climatul anilor 1890 este construit din două direcții: prin influența externă a scriitorilor francezi, în special a lui Baudelaire, Huysmans, Verlaine și Mallarmé și prin influența internă, care promovează libertatea în artă și literatură, începând din perioada prerafaelită, continuând cu teoriile precursorilor John Ruskin și Walter Pater, și cu scrierile lui Swinburne, primul poet care s-a revoltat împotriva normelor sociale impuse de perioada victoriană.

Cercetarea din acest capitol se limitează la descrierea a trei scriitori simbolști englezi: George Moore, Ernest Dowson și Arthur Symons. Pornind analiza de la partea teoretică, ajung treptat la cea textuală, aplicată, unde, prin realizarea unei explorări comparatiste, prezint felul în care acești scriitori au preluat și adaptat principiile, temele și motivele simboliste în lirica lor.

Cea mai mare contribuție la dezvoltarea simbolismului englez îi revine, fără îndoială, criticului, poetului și traducătorului Arthur Symons, cel care a atras atenția asupra necesității unei noi direcții de dezvoltare a artei, dar și asupra restructurării discursului poetic, prin volume precum *The Symbolist Movement in Literature* sau *Studies in Seven Arts*. Lui Arthur Symons îi dedic trei secțiuni: *Arthur Symons ca teoretician al curentului simbolist*, *Poezia lui Arthur Symons* și *Arthur Symons și paradisul artificial*, tocmai pentru a evidenția importanța pe care activitatea acestuia a avut-o în construirea unei punți de legătură către receptarea poezilor simbolști în Anglia.

În continuare prezint activitatea revistelor literare britanice: *The Dial*, *The Pageant*, *The Dome*, *The Yellow Book* și *The Savoy*. Ultimele două reviste joacă un rol important în evoluția carierei graficianului englez Aubrey Beardsley, căruia îi dedic ultima secțiune. Arta grafică a lui Beardsley reprezintă o asimilare a influenței xilogravurilor japoneze ce au urmat lui Whistler, fiind preluate prin direcție franceză, de la posterele ilustratorilor Henri de Toulouse-Lautrec și Théophile-Alexandre Steinlen.

Beardsley dă naștere unui univers bizar și marcant, caracterizat de alternanța alb-negru, de ființe fantastice (precum faunul, sfinxul, diverși monștri hidrocefali, pitici sau himere), care sugerează grotescul și angoasa, acesta construind figuri feminine și personaje efeminate sau androgine. Prin abordarea temelor din perspectivă satirică, grotescă, Beardsley revoluționează arta, influențând dezvoltarea curentului *Art Nouveau* și tehnica ilustrării de carte.

Concluzia surprinde principalele rezultate ale cercetării, fiind urmată de bibliografia selectivă a lucrărilor consultate.

Capitolul I²

ISTORICUL CURENTULUI SIMBOLIST

I.1. Contextul istoric și originea curentului

Simbolismul a reprezentat una dintre cele mai strânse alianțe intelectuale din istoria literaturii europene, perioada fiind caracterizată de un cosmopolitism lipsit de scopuri politice sau personale. Caracteristica tuturor poezilor simboțiști a fost reacția comună împotriva curentelor precedente și tradițiilor literare care proveneau din romantism, naturalism și parnasianism. Asumându-și un spirit nonconformist și refuzând să urmeze sau să creeze un model, la început simboțiștii au împărțit un sens comun, mai degrabă decât o estetică. Totul a pornit din frământare, neliniște, respingerea lumii și revoltarea împotriva metodelor de scriere și creare artistică acceptate și impuse până atunci.

După criza politică, economică și morală ce a urmat *Războiului franco-prusac* (cunoscut și ca *Războiul din 1870*), din care Franța a ieșit înfrântă, a urmat o perioadă de redresare a acestei țări care a fost nevoită să plătească germanilor despăgubiri și să-și regăsească acea *joie de vivre*

² Menționez că în carte am folosit părți din articolele publicate de mine pe parcursul studiilor doctorale, articole ce au făcut parte din pașii necesari cercetării doctorale, conform planului de învățământ (începând cu anul universitar 2018-2019), al Școlii Doctorale „Alexandru Piru”, unde se regăsesc următoarele: „În conformitate cu Ordinul Ministerului Educației Naționale – MEN, nr. 5110/ 2018 privind aprobarea standardelor naționale minimale pentru acordarea titlului de doctor (în vigoare de la 24 septembrie 2018 și publicat în *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 817 din 24 septembrie 2018), Școala Doctorală Alexandru Piru stabilește că, în vederea acordării titlului de doctor este necesară îndeplinirea următoarelor standarde minimale: [...] 3. Atât comunicările, cât și articolele științifice publicate trebuie să reprezinte părți din teză indicate prin note de subsol în conținutul tezei de doctorat sau să cuprindă rezultate ale cercetării realizate în cadrul cercetării doctorale.”

caracteristică francezilor. *La Belle Époque* a reprezentat perioada de schimbare, de dezvoltare, delimitată de două războaie: precedată de *Războiul franco-prusac* și urmată de *Primul război mondial*. A fost o perioadă de progres tehnologic, științific, economic și cultural, cu precădere în Paris, unde au înflorit și artele, prin literatură, muzică, teatru, dans ori pictură. În această perioadă, Franța a influențat cel mai mult restul Europei și nu numai, aflându-se la apogeul descoperirilor științifice, medicale, tehnologice, etc. Trei industrii principale s-au dezvoltat, finanțate de băncile din Paris: industria auto, aviatică și cinematografică. Tot în această perioadă au fost inventate, pe lângă primele automobile, scuterele.

S-a dezvoltat turismul, au fost construite hoteluri de lux și noi străzi și bulevarde în așteptarea milioane de vizitatori atrași de Expozițiile Universale de la Paris din anii 1878, 1889 și 1900. De asemenea, s-au dezvoltat transportul public, industria textilă, a modei și a bunurilor de lux. Majoritatea monumentelor au fost construite în această perioadă pentru expozițiile universale, precum Turnul Eiffel sau Grand Palais des Champs-Élysées.

Comunicarea a devenit mai rapidă datorită telefonului și telegrafului, iar iluminatul public cu gaz a fost treptat înlocuit de iluminatul electric. Poate cea mai mare inovație urbană a fost introducerea iluminatului public electric în 1878, cu ocazia expoziției universale. Neonul a fost inventat în Franța ca dispozitiv de iluminat mai târziu, în 1910, de către inginerul Georges Claude. Prin urmare, Parisul a fost numit *La Ville-Lumière*, *Orașul luminilor*, denumire ce mai dăinuie și astăzi.

Pentru numeroșii turiști și artiști s-au deschis cabaretele, a căror principală atracție era dansul cancan. Un exemplu este *Le Chat Noir*, situat în cartierul boem al Parisului, Montmartre. Loc de întâlnire al artiștilor și scriitorilor, *Le Chat Noir* îi număra printre clienții săi și pe simboțiștii Paul Verlaine, Jean Moréas, Maurice Rollinat, Jules Laforgue, dar și pe compozitorul Claude Debussy. Există și o revistă săptămânală cu același nume, care concentra esența *fin de siècle*, unul dintre colaboratori fiind chiar

Verlaine. În *The Cambridge Companion to Modern French Culture*, Parisul este recunoscut drept:

„capitala de necontestat a industriei mondiale de turism și divertisment, denumit Orașul Luminilor, cu monumentele sale, spațiile de agrement precum Montmartre și sistemele noi de transport, precum metrourul, una dintre linii fiind înființată la timp pentru expoziția din 1900, devenind un far atât pentru turiștii din provincie, cât și pentru cei de peste graniță. Montmartre, în special, cu sălile sale de muzică precum Le Moulin Rouge și Les Folies-Bergère, a devenit cunoscut pe plan internațional, iar importanța lor ca sit turistic a fost stabilită în primii ani ai secolului XX, prin construcția aproape finalizată a Sacré-Coeur. În același timp, în Belle Époque, Parisul a devenit un magnet pentru arte, în special în pictură și sculptură” (Hewitt 2003: 20).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Parisul s-a transformat, din punct de vedere demografic și fizic, mai mult decât orice altă capitală europeană. Populația aproape s-a triplat, trecând de la 1 milion de locuitori la 2.7 milioane, creșterea datorându-se în special relocării țăranilor din toată Franța. Însă de avantajele și distracțiile pe care le oferea sfârșitul secolului al XIX-lea nu se puteau bucura decât cei care făceau parte din păturile sociale înalte, majoritatea proletară trăind în sărăcie, în mahalalele de la marginea orașului. O mare parte dintre artiști și scriitori au receptat perioada într-o manieră pesimistă, de unde au reieșit stări precum agitația, neliniștea, plictisul, ori angoasa, care au devenit teme fundamentale ale operei simboliste. Tot acest context al unui societăți în continuă dezvoltare, care a pus accentul pe partea materială, pe dezvoltarea economică și tehnologică, care a pierdut din esența emoției umane și a creat o prăpastie din ce în ce mai mare între clasele sociale, a generat, pe lângă grandoarea deja menționată, sărăcie, mizerie și boală, influențând curentul simbolist.

I.1.1. *Simbol/ Symbolism*

Apărând în Franța la sfârșitul secolului al XIX-lea, simbolismul a reprezentat mișcarea literară și artistică ce a cucerit rapid și restul Europei, Rusia și America, reunind astfel un număr mare de scriitori și artiști. Simbolismul s-a îndepărtat de școlile precedente, reprezentate de romantism, realism, naturalism și parnasianism, căutând noi mijloace de exprimare.

Simbolismul a pornit ca o mișcare de protestare împotriva spiritului pozitiv, logic, științific, materialist al predominanței burgheziei din filosofie, literatură și artă în perioada anilor 1860-1880: „liric și spiritualist, muzical și intimist, era firesc să se ridice ca o protestare contra materialismului burghez, reprezentat în literatura vremii de excesele romanului naturalist și de formalismul pur plastic al poeziei parnasiene” (Pillat 1969: 153).

În Franța și Belgia încă predomina parnasianismul, curent apărut ca reacție împotriva romantismului, care cultiva poezia impersonală, forma desăvârșită, cu ritm și rimă perfecte. Prin simbolism s-a dorit reintegrarea ideii, sensibilității și visului cu ajutorul simbolului. Scopul versurilor nu era acela de a explica, ci de a sugera ideea, semnificațiile fiind surprize sugerate de simboluri.

Cuvântul a provenit inițial din grecescul „symbolon”, în Grecia antică desemnând „un semn de recunoaștere provenit dintr-un obiect rupt în două jumătăți și împărțit între doi parteneri de afaceri, între gazdă și oaspetele său”, precum găsim definit în *Dicționarul de termeni literari* (Anghelescu *et al.* 1995: 217). În timp a ajuns să fie folosit „pentru orice semn, formulă sau rit” (Symons 1919: 1), în literatură simbolul esențial fiind reprezentat de cuvânt.

În literaturile vechi predominau simbolurile convenționale, însă literatura modernă valorifică accentul personal oferit creațiilor prin sugerarea unor sensuri noi în detrimentul celor tradiționale, cu ajutorul simbolurilor. Simbolul nu trebuie confundat cu alegoria, deși multe dicționare confundă cei doi termeni. „Simbolul este real, în timp ce semnul alegoric este arbitrar” (Cuddon 1992: 939). Simbolul literar combină o imagine cu un concept, cu scopul exprimării unei emoții sau unei idei abstracte.